

V LEUGELS ZIJN SLECHTS EEN METAFOOR

EEN CITYBOOK OVER HASSELT EN GENK

NIS

Nu je dood bent, is het hoog tijd voor de laatste keuzes. Wil je begraven worden in jeans of in pak? Verkiez je je favoriete T-shirt of een nieuw hemd? Wil je je lichaam laten wasen door je naasten of door een onbekende, die dat op methodische en vakkundige wijze zal doen, zonder een spoor van walging en zonder een spoor van ontroering? Je kent de plaatselijke begraafplaatsen, dus je weet dat je de keuze hebt: als je ouderwets en sentimenteel bent, word je in volle uitrusting onder de zoden gelegd; ben je daarentegen modern en ongeduldig, dan laat je je cremieren. Later kom je, in een smaakvolle of kitscherige urne, terecht in een van de tientallen vakjes waar je in de vorm van as eeuwig zult rusten in het gezelschap van andermans as. Je kunt je ook laten uitstrooien over een groene grasweide, waarna de wind je in één vlaag zal verspreiden, je laatste adem. Je kunt je ook in een gedenkput laten strooien, alwaar een niet al te groot, rechthoekig bordje zal herinneren aan je bestaan. Wie zal nog aan jou denken? De mensen die beelden van jou – herinneringen genaamd – opgeslagen hebben, een stuk of wat verhalen, grappen en anekdotes; maar in de loop van de komende decennia zullen ook zij heengaan, en het enige spoor dat ze zullen nalaten, is een kleine nis met een urne of een bordje, of een stenen kruis, en enkele beelden in de herinnering van nog iemand anders, die op zijn beurt zal verdwijnen.

Voor mij een leegte en een vlakte gemarkeerd door een regelmatig netwerk van grafstenen, boven mij het gewicht van wolken. Op de begraafplaats van Hasselt is niemand, ik merk pas even later twee jongens in capuchon op, de rode trui van een van

MAŁGORZATA REJMER

werd in 1985 geboren in Polen. Ze debuteerde in 2009 met *Toxaemia*, een roman in korte verhalen over een wijk in Warschau. Het boek werd goed onthaald door de Poolse pers en lezers. Haar tweede boek, *Bukareszt, kurz i krew* (Boekarest, stof en bloed), is een non-fictiewerk over de Roemeense hoofdstad. De schrijfster toont zich hierin als een reporter en essayist. Voor dit boek won Rejmer de Teresa Torańska Award van *Newsweek* en werd ze genomineerd voor de prestigieuze Polityka's Passport-prijs.

---

hen steekt af tegen de grauweheid van de dag. Stappend waggelen ze heen en weer, op een manier die eigen is aan personen die te lange benen en te veel energie hebben. Waar naar zijn ze op zoek? Ze blijven even bij een graf staan, de lange zegt even iets, de tweede knikt met zijn hoofd, ze keren zich om en verdwijnen meteen achter de poort van de begraafplaats. Ik ga naar die plek, passeer een rij identieke grafstenen. Bij één ervan de foto van een jonge knaap en een doorweekte teddybeer op een grafplaat.

Op het eerste gezicht lijkt het kerkhof van Hasselt de dood en de nagedachtenis te willen bewaren door de levenden zo weinig mogelijk te treffen. Te midden van de ingetogen, haast identieke grafstenen ga ik op zoek naar spleten waarlangs de hunkering zijn weg zoekt. Op de plaat van een oudere vrouw zie ik haar op de foto staan met een glas, een bodempje wijn, een licht gebogen hoofd, een glimlach, de zachtheid van haar blik. De tederheid van de man die haar tegen zich aandrukt. Enkele graven verder de foto van een jonge knaap en een hond met een misvormde bek. Ernaast een grafsteen in de vorm van een motorfiets. Op een andere steen een aardbol met alle continenten en één klein kruisje dat een grens aanduidt, een plek ergens in centraal Afrika. Afgezien daarvan: de algehele regelmaat van de dood.

In vergelijking met de Belgische kerkhoven lijken de Poolse begraafplaatsen onze neiging tot chaos te weerspiegelen, meer dan eens zijn het lapmiddelen, er schuilt iets in dat aan hysterie grenst. Zelfs de nieuwste funeraire trends zetten de oude tradities voort: op de grafmonumenten staan dramatische taferelen uit de Bijbel en onbeholpen odes aan de pijn gegraveerd, de graflichtjes zijn volumineus, de grafstenen – bedekt met een wirwar van plastieken huilebalken – verdrinken in de bloemen. Het Poolse

Foto Athos Burez.

rouwgevoel heeft behoefte aan uitdrukkingmiddelen, en onze tombes vormen de emanatie van deze aspiraties, groots moeten ze zijn, als sarcofagen. De dood laat zich nooit volledig intomen, en dus ervaren de levenden een angst die als een hagedis over hun ruggen glipt. Maar het is een romantische angst, geen existentiële. Dit soort angst lijken we allemaal met elkaar te delen en geen enkel pragmatisme is in staat die angst aan banden te leggen.

“Jullie hebben zulke steriele kerkhoven, graven als pionnen op een schaakbord”, zeg ik tegen een jonge vrouw die ik in de bibliotheek in Hasselt heb leren kennen. Funeraire opties zoveel je maar wilt.

“Ja, dat is heel gemakkelijk”, knikt ze met haar hoofd. “Praktisch ook. Mijn moeder is gecremeerd, want ze was bang dat we haar levend zouden begraven. Controleer het tot vijf keer toe, smeekte ze ons. Ze wilde een nis met een urne, zodat alles goedkoop en zonder problemen zijn beslag zou krijgen, en we hebben dan maar zo’n urne voor haar geregeld.”

“Is het dankzij al die dingen dat jullie minder schrik hebben voor de dood?”

De vrouw denkt nu wat langer na.

“Nee... Eigenlijk hebben we daardoor des te meer schrik.”

KIKKERS

Net voor mijn vertrek naar België praat ik met mijn zus, die zich voorbereidt op een beenmergtransplantatie. In feite zijn we geen familie van elkaar, we hebben gewoon vele jaren samen doorgemaakt, maar sinds ze in het ziekenhuis terechtgekomen is, geef ik me uit voor haar zus, opdat niemand ons het contact zou bemoeilijken. De artsen hebben haar geschoold op het vlak van medische complicaties en bedreigingen, daarom wil Sylwia de keuzes bespreken die haar te wachten staan, ook de ergste.

“Laat ons zeggen dat ik in jeans begraven wil worden... Maar ik wil ook verast worden... Hoe valt dat te rijmen?”

“Dat is toch geen probleem”, mengt haar kamergenote in het ziekenhuis zich in het gesprek. “Je laat je cremeren vanaf je middel tot boven.”

We blijven een hele tijd lachen, alsof we kwakende kikkers zijn. Soms is het op de afdeling leukemie niet de meest competente arts die het sterkst gewaardeerd wordt, maar wel de arts die de domste moppen vertelt. Er is niets dat het leven meer verlangt dan te kunnen lachen met de dood.

ICARUS

Al op de eerste dag in Hasselt leer ik toevallig Michiel kennen, die me meeneemt op een wandeling door de stad. Michiel is socialist, atheïst en idealist, van opleiding filosoof, er gaat een openheid en zachtmoedigheid van hem uit die ik associeer met de Idioot van Dostojevski. We houden halt bij het standbeeld van Icarus de vliegenier, een geheimzinnige figuur met pijlen in zijn rug die een beetje doen denken aan vleugels, of ook blaadjes of kleine motoren. De vliegenier verheft zich boven de voorbijgangers midden in het centrum van Hasselt en staat met één been op een voetstuk, maar je kunt ook de indruk hebben dat hij er zo meteen af zal vallen.

“Dit standbeeld is een test in optimisme”, zegt Michiel. “Je moet voor jezelf uitmaken of de vliegenier gaat vallen of dat de vleugels op zijn rug hem zullen optillen. Is het Icarus de zelfmoordenaar of net een man die van niks bang is?”

Later, ditmaal bij een glas Westmalle, gaat Michiel voort: “Jonge Belgen wordt geleerd bang te zijn. Politici proberen angst in ons op te wekken en prenten ons in dat zonder hen alles ineen zal stuiken. Eerst België, en later ons leven. Er is voor een Belg geen vreselijkere gedachte dan dat hij zijn gemetseld huis, zijn getrimde gazon en zijn mooie wagen zou kunnen verliezen. We worden gedruild om bang te zijn, gedresseerd in de angst zijn we.”

Als ik 's avonds voorbij het monument kom, hoor ik in mijn hoofd woorden uit een gedicht van Herbert: “Voorwaarts zoon en bedenk dat je loopt niet vliegt / je vleugels zijn slechts een sieraad en je stapt over een weide / die warme vlaag is de dampende zomergrond / en die koude is alleen een beek / de lucht is zo vol bladeren en kleine dieren.”¹

MUNT

Op een avond aan de bar in een Ierse pub. Ben schuift aan, we praten over niemendalletjes, totdat we bij het onderwerp boeken uitkomen en blijkt dat Ben over *Dubliners* van Joyce spreekt, terwijl ik het eerder over Dostojevski zou willen hebben. Zelfs op het vlak van literatuur blijkt dat we uit andere culturele sferen komen: ik ben willens nilens dichter bij Rusland, hij, wellicht toevallig, veeleer verwant met Ierland.

Ik vertel Ben hoe ik Hasselt ervaar, deze stad waar alles bedacht werd om behoeften te bevredigen. Zelfs de vorm van de stad, de ruggengraatrechte lijn van de Hoogstraat en de Demerstraat, de concentrische cirkels van de ringwegen en het regelmatige netwerk van straatjes hebben ervoor gezorgd dat ik amper twee uur na mijn aankomst al kon rondwandelen zonder de schrik te zullen verdwalen. “Jij bent ondergedompeld in deze ruimte”, zeg ik tegen Ben, “dus voor jou spreekt alles voor zich, maar ik houd halt op stoepranden, onder lampen en bij vuilnisbelten, en met de bedachtzaamheid van een arme neef die op bezoek is bij rijke familie, inspecteer ik elke centimeter van deze stad, waar alles nuttig, vanzelfsprekend en functioneel is. Jullie hebben een hekel aan de chaos die voor ons Polen een vanzelfsprekend onderdeel van het leven is, je kunt je er op geen enkele manier van ontdoen, want het vloeit voort uit onze natuur. Daar komt nog bij dat ieder die hier geboren wordt, omringd wordt door goede zorgen, zodat hij zich veilig kan voelen, en wat hij met die luxe doet, hangt enkel van hemzelf af.”

Ben haalt zijn schouders op. “Jarenlang was ik veiligheidsingenieur bij de spoorwegen”, zegt hij, “wat betekent dat ik op elk tijdstip van de dag en de nacht een telefoontje kon krijgen met het bericht dat er op de rails stoffelijke resten wachten om door mij bijeengeraapt te worden. Ik herinner me twee vrouwen die zich hand in hand onder de trein hadden geworpen, beiden waren ze recht onder de wielen terechtgekomen en onder alle wagons voortgerold. Er bleef van hen slechts een sliert bloed over, het grootste lichaamsdeel had nog de grootte van een munt.”

Ben vormt een rondje met zijn wijsvinger en duim – wat een kleine munt, zeg – en bekijkt me door die cirkel. Er valt een stilte, en dus heffen we het glas op het leven. Het idee dat Ben een tiental jaren op die manier gewerkt heeft, laat me niet met rust.

“Je geraakt eraan gewend”, zegt Ben. “Eerst aan het gezicht, later aan de geur. De mens bestaat uit dezelfde eiwitten en hetzelfde bloed als een dier, daarom stinkt een dode hetzelfde als een varken of een koe. Ben je ooit in een slachthuis geweest? Het gebeurt weleens dat mensen er zich niet naar kunnen schikken en dit werk laten vallen vanwege de geur. Ik ben opgegroeid in een fokkerij, ik ken de geur van vlees, op mij maakt het geen indruk.”

Foto Athos Burez.

PORTRET

Ik zeg Ben dat de Belgische zelfmoorden een goed onderwerp voor een reportage vormen, maar het is niet eenvoudig toevallige passanten aan te klampen en hen vragen te stellen over hun leed. Ben haalt zijn schouders op en klampt meteen een jong meisje aan dat net voorbijkomt: “Ken jij iemand die zichzelf heeft gedood?”

Het meisje kijkt ons glimlachend aan: “Mijn beste vriend heeft zich een maand geleden opgehangen.”

De glimlach tracht zich los te wringen van haar gezicht, nu eens verdwijnt hij, dan weer keert hij terug op zijn plaats, in de vorm van een grimas. Ze lijkt zo breekbaar, zo jong dat ik haar niet wil kwetsen met mijn vragen, maar ze begint zelf te spreken:

“Hij was een ideaal en goed mens, hij had enkel te veel schrik. Ik woon nu alleen in een groot huis, want mijn mama werkt en is er hele dagen niet. Ik denk voortdurend aan hem. Ik ben razend dat hij mij in de steek heeft gelaten. Ik ben nu een groot portret van hem aan het tekenen, anderhalve meter bij drie, zo neem ik afscheid van hem. Dat portret ga ik aan zijn ouders geven.”

“Waarom, denk je, heeft hij zelfmoord gepleegd?”

“Dat weet ik niet, maar ik begrijp hem wel.”

Het meisje krimpt ineen, maar haar lippen blijven zich in een glimlach leggen.

Is dat een Belgische verplichting, afscheid nemen van de dood met een glimlach?

Diezelfde dag, als ik in het holst van de nacht terugkeer naar mijn hotel, passeer ik Icarus de vliegenier. “Mijn schouders doen pijn vader van die slagen in de leegte / mijn benen slapen en verlangen naar stekels scherpe stenen / ik kan niet recht naar de zon kijken vader zoals jij dat kunt / ik ben geheel gesmolten in de donkere stralen van de aarde.”

VLUCHT

Hasselt is een zorgvuldig afgebakende cirkel gevuld met mensen, Genk daarentegen is een smal touwtje van één ontvolkte straat waar de wind flink tekeergaat. Het meisje dat ik in een café ontmoet, zegt me dat het hart van de stad altijd gevormd werd door de omgeving van de mijnen, Waterschei en Winterslag. Pas toen de mijnen dichtgingen, verhuisde het zwaartepunt van de stad naar de Europalaan. Maar het ware leven vult de kleine straatjes achter de stad, waar restaurant Thessaloniki, koffiehuis Istanbul, de voddenwinkel Chopin Fashion en Ahmeds superette in kleine panden aan elkaar grenzen.

Als ik door de Europalaan stap, zie ik scholieren die net van school terugkeren. Het is alsof heel de wereld mij hier passeert: porseleinen en bruine gezichten, rosse lokken en zwart afrohaar, sproeten en het steenkoolbruin van irissen. In de tijd dat de massa's buitenlanders die in de mijn moesten werken – Italianen, Turken, Polen en Roemenen – zich in de stad vestigden, ontstond het gezegde dat ze onder de grond allemaal hetzelfde zijn, zwart van het roet.

“Wat bevalt je het meest in België?”, vraagt Tim, die ik leer kennen in een café in Genk.

“Bier”, zeg ik zonder nadenken. “En dat jullie zulke leuke, geordende begraafplaatsen hebben. Voor ieder wat wils.”

“En wat verbaast je hier het meest?” Tim geeft zich niet gewonnen.

“Dat de jonge mannen in Vlaanderen zo graag zelfmoord plegen. Maar niet in Genk. Naar het schijnt is het percentage zelfmoorden hier lager, vanwege het grotere aantal immigranten.”

Tim knikt.

“Maar ook in Genk plegen ze zelfmoord. Ik woon in een flatgebouw dat jarenlang door zelfmoordenaars uit de hele buurt gebruikt werd om naar beneden te springen.”

Ik ga naar het flatgebouw kijken waar Tim het over heeft, dat epicentrum van zelfmoordvluchten in één bepaalde richting. Een appartementsblok als een ander, grijs, behoorlijk lelijk, en ook nog eens twintig verdiepingen hoog. Doeltreffendheid gegarandeerd. Ik spreek een meneer aan die net voorbijkomt, even mager als groot. Hij neemt me op met een zeker wantrouwen, maar als hij mijn vraag over zelfmoordenaars hoort, legt hij zijn hand op zijn kale kop en begint te wrijven, terwijl hij zijn gedachten de vrije loop laat.

“Er zijn van die gevallen geweest”, zucht hij. “Iemand zit aan tafel ... ik heb het nu

niet over mezelf, want zelf heb ik het niet gezien... een buurman, hij zit daar dus, kijkt door het raam en daar vliegt ineens iets. Geen vogel, geen vliegtuig, en ook niet Superman. Wel een van die ongelukkigen. Uiteindelijk hielden we het niet meer uit en hebben we de toegang naar het dak afgesloten. Het springen is dan bij ons gestopt, maar de zelfmoorden niet. Weet u, naar het schijnt sterven ze in de vlucht, aan een hartaanval, niet van de klap. Laat dat een troost zijn.”

Ik kijk naar het potloodachtige silhouet van een man die achter de deur van de trappenhal verdwijnt. Michiels woorden schieten me te binnen: “Voor buitenlanders is België het beloofde land, een paradijs waar alles simpeler zal zijn, waar je in alle rust kinderen kunt krijgen. Voor de autochtone Belgen is het een voortdurende test, een klopjacht, een keten van verzuchtingen, verwachtingen en verplichtingen. België is een druk waarover niet gesproken wordt. En als je niet over je zwaktes kunt spreken, kun je al helemaal niet over jezelf spreken. Je bent niet in staat jezelf of de anderen echt te doorgronden.”

Ik denk weer met Herbert: “Nu stort Icarus neer met het hoofd omlaag / het laatste beeld van hem is zijn kinds kleine hiel / die door de gulzige zee verzwolgen wordt / In de hoogte schreeuwt de vader een naam uit / die noch bij de hals noch bij het hoofd hoort / maar bij de herinnering.”

GEBOORTE

Ik rijd voor het laatst door België, van Genk naar Brussel. In mijn grote koffer zeul ik tien flesjes bier, kilo's boeken en chocolade voor Sylwia mee. Ik worstel met die reisdoos op het trapje van de trein, net vóór ik overstap in Landen. Een donkerkleurige Belgische vrouw, niet veel jonger dan ik, grijpt met een vastberaden beweging mijn koffer vast en verbaasd door het gewicht draagt ze de koffer al zuchtend over de treden.

“Ik ga van Genk terug naar Warschau”, leg ik uit. “Dit is bier, chocola en jenever, voor heel de familie. En jij, waar ga jij naartoe?”

Het meisje versteent ogenblikkelijk.

“Naar mijn zus”, zegt ze. “Naar het ziekenhuis, ze is zwaar ziek.”

Ik kijk naar de uitpuilende lippen van het meisje, naar haar gekrulde haren, het schitterende wit van haar ogen. In een vreemde opwelling van empathie voorvoel ik wat ze zal zeggen, maar niettemin vraag ik het haar.

“Wat heeft ze?”

“Leukemie.”

Op dat ogenblik heb ik zoveel woorden in mijn mond dat ik niet in staat ben nog iets te zeggen. Mijn stem loopt gewoon vast in mijn keel als ik bedenk dat, door een samenloop van omstandigheden, dat meisje hier staat als was ze een spiegel waarin ik mezelf kan bekijken.

Ik zeg dat mijn vriendin ook aan leukemie lijdt. Dat ik die wereld van mondkmaskers, desinfectiemiddelen, wegwerpschorten en schoenbeschermers ken. Ik weet dat men op de afdeling de vensters niet opendoet, zodat de steriele lucht binnen kan blijven. Ik weet wat de Zone is. Ik weet wat ze voelt als ze van de wereld van de gezonde mensen de overstap maakt naar de wereld van de zieken. Ik weet ook dat een transplantatie kansen biedt voor een wedergeboorte in een lichaam dat kanker overwonnen heeft.

We praten drie minuten met elkaar en dan stopt de trein in Landen. Het meisje neemt nogmaals de koffer vast en samen dragen we hem naar het perron. Ik heb zin om haar te omhelzen, deze onbekende, die ik nooit meer zal ontmoeten, maar ik steek gewoon mijn hand naar haar uit en zeg dat alles goed zal komen. Ik zeg dat ik voor haar zus zal bidden, wat in zekere zin niet waar is, want ik ben ongelovig, maar in zekere zin is het ook wel waar, want sinds Sylwia ziek is, zeg ik dagelijks mijn atheïstische litanieën op. En het is waarschijnlijk door toedoen van deze ontmoeting dat ik tot de slotsom kom dat ik naar Genk en Hasselt moest komen, om in de trein naar Landen mijn donkerkleurig spiegelbeeld te ontmoeten, een meisje tegen wie ik zei dat alles goed zou komen, dat het leven zal winnen van de dood, waarna ze me toeknikte.

MAQUETTE

In Hasselt heb ik ook Winde leren kennen, die me met goede zorgen omringd heeft en me meenam naar diverse plaatsen. Op de laatste dag gingen we naar Tastybowl voor een afscheidslunch, maar Winde leek op een vreemde manier afwezig, veel somberder dan gewoonlijk, dus om haar op te vrolijken vertaalde ik op onhandige wijze mijn lievelingscitaat uit een boek van José Camilo Cela, *Mazurka voor twee doden*: “Als er tijdens een gesprek een stilte valt, dan wordt er, zo zeggen de Engelsen, een arme drommel geboren, de Spanjaarden daarentegen zeggen dat er dan een engel voorbijvliegt.” Winde glimlachte. Ze zag er erg jong uit, enkel in haar ooghoeken tekende er zich een net van montere rimpels af.

Later, al in het vliegtuig, net voor het opstijgen, schoot me weer een citaat van Herbert te binnen: “Waar het wezenlijk om gaat is dat ons hart / dat wordt aangedreven door zwaar bloed / geheel volstroomt met lucht / en dat wilde Icarus niet aanvaarden / laat ons bidden.” Ik glimlachte bij de gedachte dat dit een mooi citaat zou zijn voor een grafsteen, mijn eigen grafsteen. Ik keek door het vliegtuigraam naar buiten, om een laatste blik te werpen op Brussel, dat vanuit het perspectief van de hemel wel een verzameling poppenhuisjes leek, de maquette van een stad, en daarna enkel nog groen, een in de verte oplozend grijs.

Noot

- 1 De citaten uit het gedicht 'Dedalus en Icarus' van Zbigniew Herbert zijn gebaseerd op: ZBIGNIEW HERBERT, *Verzamelde gedichten. Vertaald en van een nawoord voorzien door Gerard Rasch*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2000, p. 62-63. Ook de titel van dit **citybook** is een citaat uit het genoemde gedicht van Herbert (in de vertaling van Gerard Rasch).

citybooks – vertel me een verhaal

De **citybooks** zijn een initiatief van het Vlaams-Nederlands Huis deBuren. Samen met Europese partners nodigt deBuren kunstenaars uit om te resideren in interessante maar niet voor de hand liggende steden. Vijf auteurs gaan in residentie en verwerken hun ervaring in een **citybook**: een kortverhaal, een essay of een reeks gedichten. Małgorzata Rejmer, Atte Jongstra, Use Lahoz, Aleš Šteger en Christophe Van Gerrewey schreven over Hasselt en Genk, waar ze telkens een week verbleven. Deze **citybooks** werden mede mogelijk gemaakt door Z33 – Huis voor Actuele Kunst, de Provincie Limburg en De Unie Hasselt-Genk, een project rond kunst in de open ruimte.

Ook zijn Hasselt en Genk in 24 foto's en 24 City One Minute-filmpjes geportretteerd. De foto's zijn van Athos Burez, de filmpjes werden gemaakt door het kunstenaarsduo Frank&Robbert / Robbert&Frank. deBuren publiceert alle **citybooks** als gratis te downloaden audioboek (podcast) van een half uur en als e-boek en webtekst van zo'n 4.000 woorden in het Nederlands, Engels, Frans én in de lokale taal van de steden. Deze bijzondere stadsportretten zijn, samen met 24 foto's en 24 filmpjes, te vinden op www.citybooks.eu.